

BORI IMRE AVANTGÁRD TRIPTICHONJA

POMOGÁTS BÉLA

Nem sokkal Kassák Lajos 1967 nyarán bekövetkezett halála előtt, gondolom, jórészt annak hatására, hogy 1965 tavaszán Kossuth-díjat kapott, megrendezték a budapesti Rákóczi úton található Fényes Adolf-teremben a művész hosszú idők óta első kiállítását, valójában festői és grafikai életművének tárlatát. Kassák, talán Béládi Miklós közvetítésével, kifejezésre juttatta azt a kívánságát, hogy szívesen ismerkedne össze a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársaival. Ott találkozott először és utoljára vele. Néhány esztendővel korábban közreadott *A tölgyfa levelei* című kötetét akkor dedikálta nekem. Úgy tetszett, akkorra lezárult vagy szinte lezárult az elutasításnak és a gyanakvásnak az a sok évtizedes korszaka, amely munkásságát az egyeduralgoló irodalmi hatalom részéről mindig is körülvette. Attól kezdve, hogy a művészet védelmében 1919-ben Kun Bélával harcos polémiait kezdeményezett, azon keresztül, hogy a harmincas években a moszkvai emigráció és a hazai kommunista korifeusok részéről súlyos rágalmakat kellett zsebre tennie, addig, hogy a negyvenes évek végén egy hosszú évtizedre remeteségbe kényszerült.

Kassákot nem szívelte Révai József, elsősorban politikai okok következtében, és nem tudott megbékülni vele Lukács György, mindenekelőtt az avantgárd irodalommal szemben táplált ellenérzése okán. A hivatalos irodalomtörténet-írás képviselői sohasem tudtak megbékülni vele, a „spenótnak” becézett irodalomtörténeti kézikönyv hatodik kötete például a következőkkel zárja le a róla készült fejezetet: „Erős szubjektivizmusa és énközpontúsága azt eredményezte, hogy tartósan nem tartozott a szervezett munkásmozgalomhoz, sőt bizonyos pontokon szembe is került vele. Ezért foglalt el hibás álláspontot a történelem nagy sorsforduló idején is: a legtöbb esetben nem tudott a kor

kérdéseire kielégítő és helyes választ adni.” Ennek a kézikönyvfejezetnek az előzetes intézeti vitája során pedig többek, így Béládi Miklós, Bodnár György és Rába György Kassákot védelmező állásfoglalását mások, így Szabolcsi Miklós és Imre Katalin nyomban siettek letorkolni. Akkoriban és a későbbiekben is csak kevesen állottak ki Kassák személye és munkássága mellett, a megítélés vezérszólamát szinte a hetvenes évek végéig nem az irodalomtörténeti, hanem pusztán az ideológiai (a hamis ideológiai) és a politikai (a szabadság- és művészetellenes politikai) álláspontok határozták meg.

Mondhatnám, kivéve Rónay György, Lengyel Balázs, Béládi Miklós, Bodnár György, Rába György és mindenekelőtt Bori Imre esetében, ez utóbbi már a hatvanas évek közepétől, mind Kassák Lajos, mind a magyar avantgárd irodalom ügyében határozott és egyértelmű „perújrafelvételt” jelentett be a magyarországi irodalompolitikával, a hivatalos irodalomtörténet-írással szemben. Ennek az irodalomtörténeti „perújrafelvételnek” a máig érvényes dokumentuma és eredménye négy könyv: az 1967-ben Körner Évával együtt megjelentetett *Kassák irodalma és festészete* című monográfia, továbbá Bori Imre „avantgárd triptichonjának” három kötete: az 1969-es *A szecessziótól a dadaig*, amely a magyar avantgárd kezdeteiről: a magyar futurizmusról, expresszionizmusról és dadaizmusról adott képet, az 1970-es *A szürrealizmus ideje*, amely a húszas és harmincas évek modernista törekvéseit világitotta meg, és az 1971-es *Az avantgárd apostolai* című kötet, amely Kassák Lajos és Füst Milán arcképét és munkásságát mutatta be.

Bori Imre szinte „vádiratnak” tetsző megállapításokkal indította „avantgárd triptichonjának” első kötetét: „Annyi előítélet, téveszme talán egyetlen magyar művészeti korszakhoz sem tapadt, mint éppen a századunkat jelentőhöz – nem véletlen tehát, hogy a »magyar avantgarde« fogalma polgárjogot nem szerzett, helyét (. . .), szerepét és jelentőségét a magyar irodalomtörténetírás nem jelölte ki, jellegét, természetrajzát nem kutatta, hatásainak körét, »mágneses terét« nem vizsgálta. S nem véletlenül, minthogy a magyar kritika teljes mértékben osztozni látszott azokban az »aggályokban« és fenntartásokban, amelyek mind jobb-, mind pedig baloldaltól az avantgarde törekvésekkel szemben elhangzottak.” Az irodalomtörténet-író ilyen módon az igazságtevés, a jóvátétel nem minden indulatot nélkülöző pozíciójából indult ki, s jutott el a későbbiek során a tárgyilagos kutatás és ítélezés elemző, tudósi pozíciójába.

Az újvidéki tudós művei valóban úttörő jelentőségűek, minthogy írójuk már akkor (a hatvanas évek közepén) az avantgárdban látta a modern magyar irodalom legfontosabb irányzatát, amikor Kassák Lajos és mozgalma még szinte teljes mértékben az irodalomtörténeti érdeklődés peremvidékére szorult, és csakis értetlen megítélésekkel vagy éppen rágalomokkal találkozott. Az, hogy Bori Imre az avantgárd irányzatát állította a huszadik századi magyar

irodalom tengelyébe, sok vitát kavart, az azonban kétségtelen, hogy kutatási eredményei alapvetően változtatták meg azt a képet, amelyet modern irodalmunkról rajzolt a korábbi irodalomtörténet-írás.

Bori Imre tanulmányai kétségekívül szemléleti újításokkal gazdagították a magyar irodalomismeretet: széles körű eszmetörténeti érdeklődése, az írói alkotások művészi karakterének megragadása, az irodalmi irányzatok jellegzetes jegyeinek felismerése jelzi annak a szellemi műhelynek a minőségét, amely az újvidéki magyar tudós dolgozószobájában kialakult. Mindennek az egész magyar irodalomtörténet-írás és irodalomkritika összefüggésrendszerében is igen nagy: ösztönző, iskolateremtő és értékmentő szerepe volt, minthogy Bori akkor hívta fel a figyelmet a huszadik századi magyar irodalom „modern” és „európai” irányzataira és teljesítményeire, amidőn Magyarországon (és a többi magyar kulturális közösségben) még egy kirekesztő és dogmatikus marxista irodalomszemlélet uralkodott. Bori Imre tevékenységének ilyen módon mindenképpen korrekciós szerep jutott, sőt ennél több, hiszen könyvei, tanulmányai abban a korszakos jelentőségű szellemi küzdelemben is részt vettek, amely az irodalom, a kultúra autonómiájának helyreállításáért folyt az 1956 utáni évtizedekben.

E sorok írójának abban a szerencsében volt része, hogy nemcsak megismerhette Bori Imre irodalomtörténeti műhelyét, és nemcsak tanulságokat szűrhetett le ennek a műhelynek a gazdag eredményeiből, hanem közel kerülhetett a műhely gazdjához is. Igen gyakran lehettem a Czirpanova utcai ház vendége, máskor pedig az Újvidéki Egyetem Hungarológiai Tanszékén, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében, a Magyar Írószövetségben vagy éppen a debreceni Irodalmi Napokon, a szabadkai Kosztolányi-ünnepségeken, a kanizsai írótáborban találkozhattunk, és folytathattuk, kezdhettük újra a soha véget nem érő eszmecserét. Természetesen nemcsak az irodalmi élet eseményeiről, nemcsak könyvekről és művekről, hanem politikáról, közös barátokról vagy éppen macskákról, akiknek Bori Imre mindig jóakaró és gondos gazdája volt. Így lettünk évtizedeken keresztül jó barátok, a barátság pedig valószínűleg többet ér minden irodalmi kapcsolatnál és egyetértésnél. Most, hogy az általa is kezdeményezett irodalomtörténeti tanácskozást megkezdjük, nemcsak a gazdag termést és időtálló műveket, közöttük az elvülhetetlen „avantgárd triptichont” létrehozó irodalomtudós, hanem a személyes jó barát emléke előtt is szeretnék fejet hajtani.